

Diskussion

Faghistorikeres historiebegreb

BAGGRUND, KENDETEGN OG VIRKNINGER

AF

BERNARD ERIC JENSEN

De fleste historikere af fag vil medgive, at de må kunne gøre rede for og helst begrunde det begreb om historie, der ligger til grund for deres faglige virksomhed. Det må udgøre et centralt moment i deres faglige kunnen. Men der findes – mig bekendt – ingen indgående undersøgelser af, hvordan historikere faktisk har forstået og brugt termerne 'historie' og 'historisk', efter at deres fag blev etableret som en distinkt videnskab i løbet af sidste tredjedel af 1800-tallet. Det gælder såvel i en dansk som i anden vestlig sammenhæng.¹

Der findes ganske vist et værk af den britiske historiker, filosof og arkæolog R.G. Collingwood med titlen *The Idea of History*. Det er i første række baseret på de historieteoretiske og begrebshistoriske forelæsninger, han holdt i Oxford i 1936 og 1940, og det blev udgivet posthumt første gang i 1946 og senest i 1993.² Collingwood behandlede historiebegrebets historie fra oldtiden og frem til begyndelsen af 1900-tallet, men når han kom til det, der blev benævnt historieforskning ('scientific history'), beskæftigede han sig ikke i første række med faghistorikernes, men mere med historiefilosoffernes historieforståelse – fx Wilhelm Diltheys, Heinrich Rickerts og Benedetto Croce. Der findes ligeledes artiklen *Geschichte, Historie* i bind 2 af *Geschichtliche Grund-*

¹ Det følgende er en bearbejdet og udvidet version af mit foredrag ved Dansk Historikermøde 2003 og ligger i direkte forlængelse af mit foredrag ved Dansk Historikermøde 1995, hvor der afslutningsvis blev peget på de problemer, der følger af at arbejde med afsæt i et 'fortidsfikseret' historiebegreb – jf. »Selvrefleksion i dansk faghistorie: en status«, *Historisk Tidsskrift* bd. 96, 1996, s.85-108.

² R. G. Collingwood, *The Idea of History*, 1946 (udg. af T.M. Knox) og *The Idea of History: with Lectures 1926-1928*. Ed. with an introduction by Jan van der Dussen, rev. ed., 1993.

begriffe fra 1975, og den er formentlig den mest lærde og grundige behandling af historiebegræbets historie, der findes. Den behandler imidlertid ikke tiden efter, at historie blev etableret som et selvstændigt og forskningsorienteret videnskabsfag.³

Skulle der gennemføres en tilbunds gående undersøgelse af, hvordan faghistorikere forstår og bruger termerne 'historie' og 'historisk', ville det blive en særdeles krævende opgave, idet det relevante kildemateriale vil omfatte nærmest alt, hvad historikere af fag har skrevet de sidste mange år. Det kan derfor give god mening at indskrænke undersøgelsesfeltet. Skal der udskilles en delmængde af dette kildemateriale, kan det forekomme oplagt at rette opmærksomheden mod værker, hvor faghistorikere har sat sig for at klarlægge deres egen faglighed – dvs. hvad der kendetegner en historiker af fag. Når de har skullet redegøre herfor, er det i første række sket ved at skrive en såkaldt hvad-er-historiebog, hvori der gives en fremstilling af, hvordan faghistorikere arbejder, hvad de forsker i, og hvordan de fremlægger deres resultater. Når der kan være grund til særligt at interessere sig for den type tekster, er det, fordi det i betydelig grad er gennem den løbende tilegnelse og brug af den slags tekster, at traditionsdannelser inden for et videnskabsfag opretholdes og videregives.

Med afsæt i den type kildemateriale vil jeg søge at indkredse det historiebegræb, der har været det fremherskende blandt danske faghistorikere i tidsrummet fra 1870'erne og frem til i dag, og i den forbindelse vil der tillige blive set på, hvordan der er blevet argumenteret for det foretrukne historiebegræb. Der bliver tale om at anlægge et fugleperspektiv – dvs. et forsøg på at identificere, hvad der udgør de lange og markante linier i et ganske komplekst forløb. Jeg vil ligeledes se på, hvad der har kendetegnet faghistorikerens tænkemåder, når det drejer sig om at omgås spørgsmålet: hvad er historie? Der bliver her peget på to kendetegn: dels har deres interesse for det spørgsmål været ganske minimal, dels har de vist meget lidt interesse for, hvordan andre fagfolk tænker om og forstår historie. Det udgør baggrunden for, at de har kunnet friholde sig at skulle tackle den saglige udfordring, det er, at 'historie' i dag fremstår som et komplekst og særdeles omstridt begreb inden for videnskabsfagernes verden. Jeg vil ikke kun forholde mig deskriptivt-forklarende til det skitserede tema, men til tider indtage en kritisk-diskuterende position, idet jeg vil søge at vurdere, om de fremlagte argumenter fremstår som holdbare.

³ R. Koselleck m.fl. »Geschichte, Historie«, *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, bd. 2, 1975, s. 593-717.

Mit anliggende er altså at overtale fagkolleger til at give det begreb om historie, de normalt benytter, et kritisk eftersyn, og skulle de nå frem til den konklusion, at det brugte begreb i dag forekommer at være lidt vel rustent og problematisk, da at gå videre og overveje, om det ikke er på tide at erstatte det med et mere frugtbart og velbegrundet historiebegreb.

Faghistorikerens historiebegreb

Hvad der kendetegner det begreb om historie, der blev det fremherskende inden for det professionaliserede historiefag, vil fremstå tydeligere, hvis det sammenlignes med andre af de foreliggende begreber om historie. Det kunne fx være med dem, der var i brug, før historie blev etableret som distinkt videnskabsfag. Gås der tilbage til 1700-tallet, er det oplagt at se på, hvordan Ludvig Holberg tænkte om historie som videnskab. Det fremgik af hans *Epistel CLXII* fra 1748, hvor følgende står at læse:

»Jeg holder det Historiske Videnskab næst Guds ord for den nyttigste og vigtigste af alle, naar det bliver læset med rette Øyen. Jeg lærer deraf at kiende Lande. Jeg lærer at kiende Mennesker. Jeg lærer at kiende mig selv. Ja, jeg lærer at spaa. Thi man kand af forbigangne Ting dømme om tilkommende, og derfor i visse Maader holde hver grundig *Historicum* for en Prophet. *Moralske* Betænkninger ere vel af stor Nytte; men Historien haver kraftigere Virkning, naar den læses med Skønsomhed, og naar den er udi sin rette Skikkelse.«⁴

Holbergs forståelse af historie lå i regelret forlængelse af en humanistisk dannelsesbetragtning og tog afsæt i den klassiske topos om, at historie skulle fungere som en 'magistra vitae' (en livets læremester). Historie skulle beskæftige sig med såvel det fortidige som det nutidige som det fremtidige – det sidste kunne ske ved at udarbejde fremtidsforventninger. Historie blev betragtet som et fond af velbegrundede og perspektiverende historier, som mennesker kunne have gavn af at kende i deres liv og virke, og det var en eksemplarisk historiebrug, der havde et narrativt historiebegreb som grundlag – dvs. historie drejer sig om at fortælle lærerige historier om menneske- og samfundslivet.

Et nyt og anderledes historiebegreb begyndte mellem 1750 og 1850 at sætte sit præg på lærdes sprogbrug, og det var tilfældet både i en bre-

⁴ L. Holberg, *Epistler*, bd. 2, 1945, s. 266.

dere europæisk og i en snævrere dansk sammenhæng. Den nye opfattelse kan benævnes det historiefilosofiske historiebegreb, eftersom det var historiefilosoffer, der først opfandt og brugte det, og den nye tænke måde manifesterede sig bl.a. ved, at europæiske lærde begyndte at bruge kollektivsingularissen 'historien' – dvs. den bestemte entalsform. Den term angav, at det drejede sig om et begreb for Historien med stort H – dvs. historie som en stor sammenhængende proces. I en dansk sammenhæng lå et sådant historiebegreb fx til grund for filologen Christian Molbechs *Forelæsninger ved Københavns Universitet over Historiens Philosophie* (1841-42), der blev holdt kort tid efter, at Molbech havde været med til at grundlægge og søsætte et dansk Historisk Tidsskrift. Den historiefilosofiske begrebsdannelse – må det bemærkes – omfattede såvel det fortidige som det nutidige som det fremtidige.

Samtidig med at historiefilosofier blev udgivet i Europa, opstod der en strid om, hvem der sad inde med den fornødne kompetence til at gennemføre en videnskabelig behandling af historien forstået som en stor sammenhængende proces. En del historiefilosoffer mente, at de alene havde de fornødne forudsætningerne for at gøre noget sådant, men de blev mødt med indsigelser fra faghistorikernes side. I nærværende sammenhæng er det afgørende, at det historiebegreb, der især kom til at præge faghistorikeres tænke måde, blev udmøntet i forbindelse med denne konflikt mellem historiefilosofi på den ene side og historievidenskab på den anden.

At forholdet mellem historiefilosofi og historievidenskab i anden halvdel af 1800-tallet blev set som en påtrængende problemstilling, fremgår bl.a. af, at da Wilhelm Dilthey i 1883 skulle gøre status over forholdene inden for human- og samfundsvidenskaberne i *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, var han særdeles optaget af at klarlægge, hvordan historiefilosofi og historievidenskab fagligt set forholdt sig til hinanden.⁵ Næsten samtidig hermed kan vi i en dansk sammenhæng se, hvordan Casper Paludan-Müller i sine propædeutiske forelæsninger søgte at afklare, hvordan forholdet mellem historiefilosofi og historievidenskab skulle forstås. Hans *Indledning til Historiens Studium*, der blev holdt som forelæsninger i slutningen af 1870'erne, udgør – så vidt jeg kan finde ud af – det første sted i en dansk sammenhæng, hvor en historiker har argumenteret for det at sætte lighedstegn mellem 'fortid' og 'historie'

⁵ Jeg har behandlet det problemkompleks dels i »Formidlingen mellem historiefilosofi og historievidenskab i Wilhelm Dilthey's 'Kritik der historischen Vernunft'«, Historisk Tidsskrift bd. 77, 1977, s.115-34, dels i »The Role of Intellectual History in Dilthey's 'Kritik der historischen Vernunft'«, Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften, bd. 2, 1984, s.65-91.

– og det er den opfattelse, der med rimelighed kan kaldes et fortidsfikseret historiebegreb.

Den strategi, Paludan-Müller brugte til at legitimere historiefaget med, faldt i særdeles god jord blandt hans fagfæller, og det fortidsfikserede historiebegreb kom i eftertiden til at stå helt centralt inden for dansk faghistorie. Der findes tre klassiske tekststeder, hvor dette begreb blev udmøntet og til dels søgt begrundet. Det første var Casper Paludan-Müllers førnævnte *Indledning til Historiens Studium* (1876-80), de andre to var henholdsvis Kristian Erslevs *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse i sine Grundlinier* fra 1911 og Johannes Steenstrups *Historieskrivningen. Dens Udvikling gennem Tiderne, dens Væsen og Formaal* fra 1915. Men det skal bemærkes, at måderne, hvorpå de argumenterede til fordel for et sådant historiebegreb, var ret forskellige.

Paludan-Müller satte i sin *Indledning til Historiens Studium*⁶ ikke spørgsmålstegn ved historiefilosofis status af videnskab; hans opmærksomhed var snarere rettet mod den omvendte problemstilling: nemlig hvordan der kunne argumenteres for, at en historiefaglig tilgang kunne gøre krav på at være videnskab. Det fordrede – som han forstod det – at der kunne skelnes mellem, hvad der udgjorde forsknings- eller genstandsfeltet for henholdsvis historiefilosofi og historievidenskab. Det var i den forbindelse, at Paludan-Müller plæderede for følgende: »Historien [dvs. historievidenskaben] har kun Fortiden at behandle, den nærmere eller fjernere Fortid«⁷. Eller med en anden formulering: »Historien [dvs. historievidenskaben] har kun det Afsluttede til sin Gjenstand, det, der er gaaet over fra Nutiden til Fortiden«.⁸ Og det var, fordi han måtte konfrontere sig med det historiefilosofiske historiebegreb, at han kom under en 'argumentationstvang' og måtte redegøre for, hvordan en historievidenskab forholdt sig til det fortidige, det nutidige og det fremtidige. Det var ikke noget, som han i 1870'erne kunne tillade sig at tage for givet.

Jeg kan ikke her give en detaljeret analyse af Paludan-Müllers position, men må nøjes med fire præciseringer. For det første var han helt på det rene med, at der i det græske ord 'historia' ikke var indlejret nogen antagelse om, at historie specielt skulle vedrøre fortidige begivenheder eller personer. 'Historia' på oldgræsk angav, at det drejede sig om en erfaringsbaseret erkendelse, og den kunne dreje sig både om naturforhold og om det, han benævnte »Menneskelivets Fænomener«. For det

⁶ Trykt i Danske Magazin, 8. rk. bd. 6, hf. 1 & 2, 1991, s.35-209.

⁷ Sst. s.37.

⁸ Sst. s.38.

andet arbejdede Paludan-Müller med afsæt i en forestilling om, at historie i kvalificeret forstand var kendetegnet ved et bestemt sagforhold – dvs. han ville identificere ontologiske kendetegn ved det historiske. Man har – påpegede han – med historie at gøre, når det drejer sig om forløb, hvor mennesker »udfolder sig ved Frihedens Brug«⁹, og han videreførte her en af Leopold von Ranke inspireret tilgang. På dette punkt gjorde der sig imidlertid det problem gældende, at »Frihedens Brug« kan udfolde sig såvel i fortid som i nutid som i fremtid – dvs. at der ingen saglig sammenhæng er mellem en forestillingen om »Frihedens Brug« og et fortidsfikseret historiebegreb.

Når Paludan-Müller for det tredje skulle begrunde, hvorfor videnskabsfaget historie alene vedrørte det fortidige, blev der ikke argumenteret principielt eller teoretisk, men alene praktisk – dvs. at det ikke i praksis ville være muligt at få sat, hvad der sker her og nu ordentligt i perspektiv. For det fjerde holdt Paludan-Müller til dels fast ved den 'magistra vitae' tænkning, som havde stået som det afgørende hos Holberg. Ud fra en saglig-kritisk betragtning fremstår Paludan-Müllers argumentation til fordel for, at »Historien [dvs. historievidenskaben] har kun Fortiden at behandle, den nærmere eller fjernere Fortid«, som en ganske rodet og uafklaret affære. Det er ikke overraskende i betragtning af, at han levede og virkede i overgangs- og brydningstid, hvor det blev kæmpet om, hvad der skulle forstås ved ordet 'historie'.

Endnu i Steenstrups *Historieskrivningen. Dens Udvikling gennem Tiderne, dens Væsen og Formaal* fra 1915 ses det, hvordan en historiker af fag havde behov for at positionere sig i forhold til en historiefilosofisk tænkning. Han afrundede sin gennemgang af historieskrivningens historie med en redegørelse for »Historiens Filosofi«, og hans behandling af Hegels historiefilosofi blev afsluttet med en drøftelse af spørgsmålet: »Har nu Hegel Ret?«¹⁰ Men når Steenstrup dernæst gik videre til at behandle »Den historiske Forsknings og Fremstillings Væsen«, spillede det historiefilosofiske historiebegreb ikke længere nogen rolle. Spørgsmålet om, hvad der skal forstås ved historie, blev besvaret i to tempi. Først gjorde han rede for, hvad det græske ord 'historia' oprindeligt betød, og det blev sammenfattet i formuleringen: »Indbegrebet af, hvad man var naaet til ved Erfaring og Iagttagelse«.¹¹ Men straks herefter gik Steenstrup, videre og pegede på, hvad der for ham var det afgørende: »Historie i særlig Forstand har dog alene Fortiden til Genstand«.¹² Der

⁹ Sst. s. 37.

¹⁰ J. Steenstrup, *Historieskrivningen*, 1915, s.126-48.

¹¹ Sst. s.149.

¹² Sst.

er to forhold, som det er værd at bemærke i forbindelse med Steenstrups tekst. For det første er der ingen saglig sammenhæng mellem hans sproghistoriske redegørelse og hans opfattelse af, hvad der er »Historie i særlig Forstand«. For det andet er det tydeligt, at Steenstrup – til forskel fra Paludan-Müller – ikke følte behov for at skulle legitimere den antagelse, at historievidenskab alene havde med fortiden at gøre. Det var en antagelse, som Steenstrup i 1915 tog aldeles for givet.

Virkningshistorisk har det dog i første række været Erslev, der fik etableret det fortidsfikserede historiebegreb som fremherskende norm inden for dansk faghistorie, og der er derfor god grund til at se på, hvordan han søgte at begrunde en sådan opfattelse. I *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (1892) blev der ikke argumenteret herfor, han indledte ganske enkelt med at konstatere: »Den historiske Granskning stræber gennem et Studium af Kilderne at rekonstruere et Billede af Fortidens Menneskeliv«. ¹³ I andre sammenhænge søgte han dog at fremlægge en argumentation herfor, og den mest sammenhængende findes i indledningen til *Historisk Teknik* (1911/1926), hvor følgende blev fremført:

»Det Menneskeliv, som Historikeren søger at skildre, er ogsaa Genstand for en Række *systematiske Videnskaber*, Jura og Økonomi, Politik, Æstetik, Psykologi og endnu flere. Disse har vel deres Tyngdepunkt i Nutidslivet, men for at forstaa det maa de idelig søge tilbage til Fortiden, og her træffer da Historikeren sammen saa med den ene, saa med den anden af dem. Dette er et ret ejendommeligt Forhold, og man maa overhovedet stille sig klart, at Historien ikke som andre Videnskaber har sit særlige Sagomraade; hvad der er Historie for os, var levende Nutid for vore Fædre; og hvad der sker i Dag, er i Morgen Historie. Træffende har Seignobos udtrykt dette ved at sige, at ingen Genstand er historisk uden 'par position', nemlig ved at være Fortid for den, der studerer den. Men heri ligger saa ogsaa, hvad der er det mest ejendommelige for Historikeren; de yderst forskelligartede Ting, som han studerer, har det ene til fælles, at de er fortidige, noget ikke mere eksisterende, og det centrale for Historikeren bliver da at finde Vejen til det, som han ikke kan iagttage umiddelbart. Derfor spiller i Historien selve Undersøgelsesmaaden en saa afgørende Rolle.«¹⁴

Erslev lå på linie med Paludan-Müller og Steenstrup, når det drejede sig om at sætte lighedstegn mellem begreberne 'historie' og 'fortid', men

¹³ K. Erslev, *Grundsætninger for historisk Kildekritik*, 1892, s.5.

¹⁴ K. Erslev, *Historisk Teknik*, 2.udg., 1926, s.3.

han argumenterede herfor på en anden måde, end de gjorde. Hos Erslev blev tre argumenter bragt på banen. Han skelnede for det første mellem systematiske og ikke-systematiske videnskaber, og det kunne ligne et forsøg på at bruge den neo-kantianske skelnen mellem nomotetiske og idiografiske videnskaber, men denne tankegang blev ikke foldet videre ud. Han skelnede for det andet mellem videnskaber med tyngdepunktet i henholdsvis nutid og fortid, men undergravede på det nærmeste selv vægten af et sådant argument ved at pege på, at »Hvad der sker i Dag, er i Morgen Historie«. For i så fald ville alle videnskaber i praksis blive fortidsfag. Han arbejdede for det tredje med en erkendelsesteoretisk skelnen mellem umiddelbare og middelbare iagttagelser og pegede på, at det var brugen af de middelbare iagttagelser, der særligt ville kendetegne en faghistoriker. Det var i øvrigt den tankegang, der lå til grund for hans beskrivelse af historisk teknik som »Teknikken ved middelbare Iagttagelser.«¹⁵

Den virkningshistorie, som Erslev har haft inden for dansk faghistorie, er en særdeles lang og ganske kompleks affære, og jeg må derfor nøjes med enkelte nedslag.¹⁶ Erslev var en fortaler for et fortidsfikseret historiebegreb, både da han gik ind for et materielt kildebegreb (dvs. hans skelnen mellem 'objektive' og 'subjektive' kilder), og da han gik over til et mere funktionelt kildesyn (dvs. hvor problemstillingen gøres til det styrende og afgørende). Det forhold, at et funktionelt kildebegreb i sidste tredjedel af 1900-tallet blev den fremherskende norm inden for dansk faghistorie, har ikke mindsket tilbøjeligheden til at sætte lighedstegn mellem historie og fortid. Det fremgår bl.a. af den måde, hvorpå historiefaget ved Københavns Universitet præsenterede sig over for offentligheden i *Hvad sker der i elfenbenstårnet?* (1983). Den redegørelse blev indledt på følgende måde:

»Faget historie er så fast placeret i alle menneskers bevidsthed, at en egentlig fagbeskrivelse næsten kan forekomme overflødig. Dagligt stifter vi bekendtskab med en historisk betragtningsmåde i nyhedsformidling, i den kulturelle og samfundsmæssige debat og i de politiske beslutningsprocesser. De senere års voksende historiske bevidsthed har også ved de fleste humanistiske fag vakt interessen for historisk perspektivering. En beskrivelse af faget som videnskab, der søger at indkredse det

¹⁵ Sst. s.95.

¹⁶ Jeg har behandlet Erslevs virkningshistorie mere detaljeret i »In the footsteps of a father. The handling of a legacy in 20th century Danish debates on method and theory«, F. Meyer & J.E. Myhre (udg.), *Nordic Historiography in the 20th Century*, 2000, s. 280-304.

som studiet af samfundets historiske dimension, må tage udgangspunkt i en kombination af fagets metoder og emneområder. Vort tilknytningspunkt til den fortidige virkelighed, vi søger viden om, er kilderne, dvs. ethvert spor den fortidige virkelighed har afsat, og som er bevaret. Karakteren af de spørgsmål, historikeren ønsker svar på, er styrende for såvel udvælgelse af kildemateriale som de metoder, der skal omsætte kildernes udsagn i historisk viden.«¹⁷

Skulle jeg udpege det sted, hvor Erslevs historiebegreb mest konsekvent og principfast blev søgt tænkt helt ud i sin yderste logiske konsekvens, måtte valget falde på Aksel E. Christensens indledning til *Vikingetidens Danmark paa oldhistorisk baggrund* fra 1969. Her står følgende at læse:

»Ved fremstillingen af sit lands historie støder historikeren uvægerligt paa spørgsmålet om det rigtige og naturlige udgangspunkt: hvornår begynder Danmarkshistorien for historikeren? (...) For historien som videnskab er der ingen tvivl. Principielt omfatter historien hele menneskeheden fortid uden nogen form for begrænsning, og begrebet 'forhistorie' er en baade sproglig og logisk urimelighed (...) I parentes bemærket er det ligesaa ulogisk, at man i bestræbelserne for at føre historien mest muligt à jour har indført betegnelsen 'samtidshistorie', eftersom begrebet historie er uforeneligt med begrebet samtid.«¹⁸

I lyset af at der på det tidspunkt, da Christensen fremsatte denne opfattelse, fandtes et Institut for Samtidshistorie og Statskundskab ved Københavns Universitet, hvor hans professorkollega Sven Henningsen fungerede, må et sådant statement siges at have haft en betydelig fagpolitisk brod. Men den position, som Christensen var fortaler for i slutningen af 1960'erne, må hverken opfattes som en flyvsk grille eller som en tanketorsk. For søgte man at tænke den argumentation til fordel for videnskabsfaget historie, som danske historikere havde brugt siden 1870'erne, til ende, havde Christensen utvivlsomt ret i, at man måtte nå frem den position, som han forfægtede – nemlig at begrebet 'historie' er uforeneligt med begrebet 'samtid'.

Det fremherskende historiebegreb har altså to samhørende kendetegn. Dels sættes der lighedstegn mellem 'historie' og 'fortid' – dvs. disse begreber opfattes som synonyme, dels opfattes historie i faglig forstand som det videnskabsfag, der har fortiden som forskningsfelt, og føl-

¹⁷ Hvad sker der i elfenbenstårnet? Humanistiske forskningsrapporter 1983, 1983, s.1.

¹⁸ Aksel E. Christensen, *Vikingetidens Danmark*, 1969, s.11.

gelig bliver en historiker af fag defineret som en fortidsspecialist – dvs. en ekspert, der har særlig indsigt i fortidige forløb. Den bagvedliggende antagelse er, at det skulle være velbegrundet og frugtbart at etablere en faglig/videnskabelig arbejdsdeling med afsæt i en tidsakse.

Jeg har intet ønske om at gøre dansk faghistorie mere endimensional eller monolitisk, end der er dækning for. Der har til stadighed været delingslinier inden for historikermiljøet såvel af fagpolitisk som af almenpolitisk art, og de har sat deres tydelige præg på, hvordan der er blevet forsket i og skrevet historie. Det udelukker dog ikke, at der på bestemte punkter – fx hvad angår det brugte historiebegreb – kan have været en bred faglig konsensus. En sådan vil ikke kun manifestere sig positivt i form af fagfolk, der benytter sig af den nævnte sprogbrug, men også negativt – dvs. ved, at der findes få eller ingen vidnesbyrd om alternative traditionsdannelser inden for dansk faghistorie.

Indsigelser og opbrudstegn

At et fortidsfikseret historiebegreb har været det fremherskende, betyder ikke, at det har stået aldeles uimodsagt gennem alle årene. Såvel uden for som inden for faget har der været personer, der – mere eller mindre direkte – har sat spørgsmålstegn ved det rimelige eller frugtbare i en sådan opfattelse. Af dem uden for faget skal de tre mest markante nævnes.

Den første er teologen K. Olesen Larsen, der i 1943 skrev en artikel *Om vort Forhold til Historien* i tidsskriftet *Tidehverv*¹⁹, og den viser, at han nøje havde studeret Erslevs historieteoretiske skrifter. Hans primære anliggende var at problematisere tendensen inden for samtidens (positivistiske) historievitenskaber til at opfatte »vort Forhold til Historien analogt med vort Forhold til Naturen: Historien er blevet Naturhistorie«. ²⁰ Og i sit forsøg på at udmønte en alternativ historieforståelse bragte han bl.a. Søren Kierkegaard og Martin Heidegger på banen. I den forbindelse pegede han på, at også blandt fagfolk »finder man, at de bruger Ordet Historie ikke blot om det fortidige, men ogsaa om det, der sker i Dag, selvom man tager Forbehold overfor Muligheden af at skrive Samtidens Historie«. ²¹ Det fremgik af artiklen, at sidstnævnte sprogbrug var

¹⁹ *Tidehverv*, bd. 17, nr. 1, 1943. Genoptrykt dels i K. Olesen Larsen, *At være menneske*, 1967, dels i L. Grane (udg.), *Tidehverv. En Antologi*, 1967.

²⁰ K. Olesen Larsen, »Om vort Forhold til Historien«, i L. Grane (udg.), *Tidehverv, En Antologi*, 1967, s.189.

²¹ Sst. s.195.

en, Olesen Larsen fandt mere rimelig end den, der satte lighedstegn mellem historie og fortid, men hans kritik af Erslev blev aldrig fulgt op af noget respons fra faghistorikernes side.²²

Den anden var kirkehistorikeren Hal Koch, der i 1951 var blevet medredaktør af tidsskriftet *Vor Viden*, og hans andet bidrag hertil havde titlen *Hvad skal vi med historien?*²³ Heri skitserede han, hvordan man siden oldtiden havde opfattet histories brugsværdi, og han lå på linie med Olesen Larsen i afvisningen af, at videnskabsfaget havde søgt at tilpasse sig et naturvidenskabeligt videnskabsideal, og i stedet for plæderede han for, at det skulle opfatte sig som en »åndsvidenskab« med »egen metodik« og til dels »egen målsætning«. Når han skulle udmønte sin forståelse af historie, skete det på følgende måde:

»Dens formål er (...) at hjælpe menneskene til at forstå sig selv og deres livskår. (...) Her er kilden for viden om menneskelivet. Hvad historien fortæller os, er ikke en entydig og direkte anvendelig løsning på vore og andres praktiske problemer, men den giver erfaring og livsvisdom. (...) Den giver mod på og lyst til at gå i gang med livets opgaver, og den kan ofte give os en fornemmelse af at arbejde i fortsættelse og efterligning af tidligere slægters virke.«²⁴

Kochs forståelse af historie lå mere på linie med Holbergs end Erslevs begreb om historie, idet hele eftertrykket lå på, at historie er noget, som mennesker skal kunne bruge i nutiden til at forme fremtiden med. I øvrigt gik han videre og klandrede danske faghistorikere for at have glemte, »at nerven i al historie er fortællingen, glæden ved at berette, glæden ved at lade begivenheder og personer træde frem i lyset«. ²⁵ I lyset af det *statement* bliver et dobbelt forhold vedr. udgivelsen af *Politikens Danmarkshistorie* (1962-66) forklarligt. Dels at forlaget valgte at bruge Hal Koch som redaktør, dels at alle historiefagets professorer glimrede ved deres fravær i forbindelse udarbejdelsen af den danmarkshistorie.²⁶

²² Torben Damsholts foredrag »Eksistentialistisk historieteori og praksis« fra 1971, der nævnes i det følgende, kan formentlig ses som et indirekte respons på Olesen Larsens artikel. I hvert fald nåede de begge frem til helt samme konklusion, når de skulle sammenfatte, hvad historie egentlig drejer sig om: »De fødtes, de led og de døde«.

²³ *Vor Viden*, årg. 1951-52, s.303-08.

²⁴ Sst. s.308.

²⁵ Sst.

²⁶ Historien om den danmarkshistorie har jeg gjort rede for i »Danmarkshistorie – en genre i opløsning?«, i B.E. Jensen m.fl., *Danmarkshistorier – en erindringspolitisk slagmark*, 1997, s.17-198.

I 1940'erne og 50'erne var den mest ihærdige kritiker af dansk faghistorie folkeskolelæreren og forfatteren Martin A. Hansen. Det startede med en kronik om *Folkets Danmarkshistorie* i Aarhus Stiftstidende i november 1940,²⁷ kritikken blev foldet videre ud i *Leviathan* (1950), og den kulminerede med en særdeles skarp avispolemik med Aksel E. Christensen i Berlingske Aftenavis i december 1954 og januar 1955.²⁸ Hvor danske faghistorikere havde afholdt sig fra at svare på Olesen Larsens og Kochs indsigelser, kom det denne gang til en debat. I første omgang udarbejdede Povl Bagge et respons til *Leviathan* i form af et bidrag til bogen *Videnskab og livssyn* (1952), anden gang drejede det sig om avispolemikken med Aksel E. Christensen. Den blev af begge kombattanter tolket som »et Principopgør mellem Historiker og Digter«, og den vedrørte – som Hansen så det – faghistorikernes fortidsfikserede begreb om historie. I *Leviathan* havde han beskrevet konsekvenserne af en sådan tilgang på følgende måde:

»Historien vedkommer enhver. Men Historie og Historie er to Ting, ja mange. Allerede i det Øjeblik Historieforskeren vender sig mod den for at indlede sit Arbejde sker der noget mærkeligt med Historien. I et Nu skrumper den ind. (...) Naar Forskeren vender sig og ser paa Historien falder den død om. Hans Blik er dræbende ligesom Medusas. Forskeren kan dog trøste os med at den Historie man umiddelbart saa som levende slet ikke var sand. Han maa obducere den for at konstatere det sande. Historien maa være en afsluttet Fortid, dens Kendsgerninger ligge som ubevægelige Lig for at Forskeren paa forsvarlig Maner kan gøre dem til Objekter.«²⁹

Når Martin A. Hansen i *Leviathan* ville skitsere en alternativ tilgang til historie, skete det ved at indføre en skelnen mellem »Kuriosa og Tradition«, hvor førstnævnte blev defineret som, »hvad der i Overleveringen helt hører Fortiden til«, hvorimod sidstnævnte blev defineret som »den del af Overleveringen, man ikke kan undgaa at leve med, at tage Stilling til, enten man er historieinteresseret eller ej«. ³⁰ Det afgørende for Han-

²⁷ Aarhus Stiftstidende (kronik) d. 27.11.1940. Genoptrykt i Af Folkets Danmarkshistorie, 1957.

²⁸ Konflikten med Martin A. Hansen er bl.a. behandlet i min »Fagets dobbeltansigt – videnskab og politik i dansk faghistorie« og i H. Paludans »Dilettanternes tid? en konference rapport fra 1990erne læst i lyset af 1950ernes kontrovers om middelalderhistorisk faglighed« – begge i Mangfoldighedens pris. Dansk faghistorie – en status, (=Den jyske Historiker nr. 75-76), 1997.

²⁹ Martin A. Hansen, *Leviathan*, 1950, s.106.

³⁰ Sst. s.107.

sen var at problematisere faghistorikerens hang på at sætte lighedstegn mellem historie og fortid. Udgangspunktet for polemikken med Christensen var, at Martin A. Hansen gik offentligt i brechen for Palle Lauring som historieskriver; det skete bl.a. på følgende måde:

»Denne Fortid [som Lauring behandler] er ikke død, men findes som en mægtig Underverden i de nulevende. Det er hans Idé, at Historien er større, mere vildfremmed og dog nærmere end man er vænnet til at tro. At den altid var anderledes end en empirisk-analytisk Fortidsbeskrivelse siger. Man kunde kalde det en eksistentiel Historieopfattelse, der hele Tiden arbejder med Modsætningsforhold, frem for alt er opmærksom paa Spillet mellem det fortidige og vore Fordomme. Naar vi er uvidende om Historien skyldes det ikke bare manglende Materiale, men at man i høj Grad er uvidende om Nutidsmennesker, om sig selv, en Brist Historiens Forskere deler«. ³¹

Martin A. Hansens opgør med dansk faghistorie var styret af en dobbelt bestræbelse: at problematisere det fortidsfikserede begreb om historie og samtidigt udmønte et dueligt alternativ hertil. Hvad det sidste angik, rundede han sit bidrag til avisdebatten af med at bringe følgende begreb på banen: »Historien er til i Aktualiteten, den rejser sig gennem Skikke, Traditioner, Arv, Magt som en Vildmark midt i Nuet«. ³²

Når Hansen angreb dansk faghistorie, var det især Erik Arup og hans danmarkshistorie, der måtte stå for skud. I sit bidrag til debatten var Aksel E. Christensen på ingen måde villig til at medgive, at Hansen havde peget på en relevant eller interessant problemstilling, tværtimod udformede han sit forsvar for dansk faghistorie med afsæt i den form for kendsgerningspositivisme, der havde ligget til grund for Arups metodisk-teoretiske refleksioner. ³³ Havde Christensen imidlertid stillet sig mere åben til Hansens indvendinger, kunne han have fundet passage hos i hvert fald Erslev, der ikke harmonerede videre godt med den fremherskende tradition for at sætte lighedstegn mellem begreberne 'historie' og 'fortid'. Han kunne fx have fremdraget følgende fra *Historisk Teknik* (1911/1926):

³¹ Martin A. Hansen, »En Lovring«, Berlingske Aftenavis (kronik), d.13.13.1954.

³² Martin A. Hansen, »Om Historiker og Digter«, Berlingske Aftenavis (kronik), d.27.12.1954.

³³ En redegørelse for, hvad der kendetegner en kendsgerningspositivistisk tilgang, findes i B.E. Jensen, »Et bidrag til revisionen af metodelærens grundlag«, *Historisk Tidsskrift* bd. 76, 1976, s.113-48.

»Det gælder ikke blot om de saglige Slutninger, men ogsaa om Slutningerne ud fra Kilderne, at de til syvende og sidst beror paa Analogi med Nutidserfaringer, paa at vi gaar ud fra, at der er en Grundlighed mellem Fortidens Mennesker og os selv. (...) Heri ligger da, at en Historiker ikke kan nøjes med ene at studere Fortiden; han maa udvikle sin Dømmekraft ved i sin Samtid at studere de Forhold, som han vil forstaa for Fortiden. (...) det kan ikke noksom fremhæves, at Kildeprøvelsen alene fører ikke til Maalet, og at Historikeren for at forstaa Fortiden maa have baade Menneskekundskab og Verdensforstaaelse.«³⁴

Tages den del af Erslevs analyse af en faghistorisk forskningspraksis til efterretning, underminerer den det historiebegreb, som lå til grund for andre dele af *Historisk Teknik*. For hvis en historiker fagligt forpligtes til at udforske den type sagforhold i sin samtid, han/hun vil behandle i en fortidig sammenhæng, er der ikke længere nogen dækning for den antagelse, der lå til grund for et fortidsfikseret historiebegreb, nemlig at det skulle være velbegrundet og frugtbart at etablere i en fagvidenskabelig arbejdsdeling langs en tidsakse. I lyset af dette *statement* var det følgende uholdbart at ville arbejde med afsæt i et metodisk-teoretisk skel mellem fortids- og nutidsspecialister.

Hvor Aksel E. Christensen stillede sig helt igennem afvisende til Martin A. Hansens kritik af dansk faghistorie, indtog Povl Bagge en mere imødekommende position. Ja, han indledte ligefrem sit bidrag om *Historiesyn og historieforskning* til bogen *Videnskab og livssyn* (1952) med at understrege, at han på flere punkter lå på linie med Hansen. I nærværende sammenhæng er det vigtige, at Bagge – om end kun indirekte – brød med det historiebegreb, der var fremherskende inden for dansk faghistorie, da han skulle karakterisere samtidens historievitenskaber.

»Historieforskningen har (...) til opgave at beskrive tids- og stedsbundne samfundstilstande, begivenheder og mennesker og såvidt muligt forklare, hvorfor de har artet sig sådan og ikke anderledes. (...) Historieforskningen er, plejer man at sige, en individualiserende videnskab. Fysikeren og kemikeren, nationaløkonomen og sociologen søger foruden den rene erkendelse at tilfredsstille vort praktiske behov for at kende de regler, efter hvilke den samtidige og ventelig også den fremtidige virkelighed 'opfører sig', så vi kan leve i den og bruge den. Gennem

³⁴ *Historisk Teknik*, 2. udg., 1926, s.91-93.

historieforskningen får vi afløb for en ideel trang til at forstå den historiske virkelighed som noget konkret og individuelt.«³⁵

Når Bagge søgte at definere historiefagets videnskabskarakter, skete det ved at gøre brug af den neo-kantianske skelnen mellem nomotetiske (dvs. generaliserende og lovsøgende) og idiografiske (dvs. individualiserende og beskrivende) videnskaber. Men en sådan opdeling var hverken baseret på eller lagde op til en faglig arbejdsdeling langs med en tidsakse, idet såvel en nomotetisk som en idiografisk tilgang kunne benyttes ved udforskningen af både fortidige og nutidige sagforhold. Teoretisk set havde Bagge brudt med et fortidsfikseret historiebegreb, om end det kun skete på en højst indirekte måde.

H.P. Clausen var den første danske faghistoriker, der eksplicit satte spørgsmålstegn ved det velbegrundede i at bruge termerne 'historie' og 'fortid' som synonyme. Det skete dels i hans bog *Hvad er historie?* fra 1963, dels i hans bidrag om *Historievidenskab* i opslagsværket *Historien* fra 1970.³⁶ Clausens sprog- og begrebsbrug var kendetegnet ved en dobbelthet. På et plan holdt han fast i den hævdundne terminologi, idet han ofte sprogligt satte lighedstegn mellem 'historie' og 'fortid', men han problematiserede samtidigt en sådan opfattelse. Sidstnævnte skete på to måder. Dels pegede han på, at det ud fra en metodisk og videnskabsteoretisk betragtning ikke gav mening at skelne mellem det at forske i fortidige og nutidige sagforhold. Dels søgte han at klarlægge, hvad der – sagligt set – kendetegner historikeres forskningsfelt. Videnskabsteoretisk set drejede det sig om en ligefrem parallel til Paludan-Müllers udsagn om, at historie vedrører de forløb, hvor »Frihedens Brug« gør sig gældende, men sprog- og begrebsbrugen hos Clausen var en ganske anden. I *Hvad er historie?* (1963) kan man således se Clausen eksplicite-re, hvad der havde været implicit hos Bagge:

»Man får ikke historien afgrænset ved at skelne mellem fortid og nutid eller ved at operere med kildematerialets art. Noget specifikt historisk når man imidlertid til, når man ser på, hvordan tidsbestemmelserne bruges i historien og andre videnskaber. (...) Vi ender da med en definition, der siger, at historie er en videnskabelig funderet opfattelse af socialt relevant menneskelig adfærd og ikke-menneskelige forhold, som

³⁵ P. Bagge, »Historiesyn og historieforskning«, i P. Diderichsen m.fl., *Videnskab og livssyn*, 1952, s.62-63.

³⁶ H.P. Clausen, »Historievidenskab«, i R. Thomsen (udg.), *Historien*, 1970, sp. 428-446.

er relevante for social menneskelig adfærd, således at disse fænomener beskrives i deres tids- og stedsbetingede individualitet.«³⁷

Også andre faghistorikere har stillet sig kritisk til et fortidsfikseret historiebegræb; jeg nøjes med at omtale de to mest markante.³⁸ I 1971 holdt Torben Damsholt et foredrag om *Eksistentialistisk historieteori og praksis* i Teologisk forening i København, og i den forbindelse bemærkede han, at der førtes »en mere kvalificeret debat« om historiefagets grundlæggende filosofiske problemer blandt danske teologer end blandt danske faghistorikere. Foredraget blev efterfølgende trykt i tidsskriftet *Tidehverv*.³⁹ Det centrale spørgsmål, som Damsholt ville besvare, lød: »om eksistensfilosofiens anvendelse af begreberne historie og historicitet har nogen som helst betydning for faget historie«. ⁴⁰

Som hos H.P. Clausen var også Damsholts sprog- og begrebsbrug kendetegnet ved en dobbelthed. Han satte ofte lighedstegn mellem 'fortid' og 'historie', men så snart han skulle gøre rede for, hvordan 'historie' blev forstået i en eksistentialistisk sammenhæng, begyndte en anden begrebsdannelse at gøre sig gældende. Han brugte nu formuleringer som: »historien [er] altså ikke noget uden for mennesket, men selve indholdet af dets tilværelse«⁴¹ og »historien [er] ikke længere det fjerne, som kommer os nær (...) men (...) indgår i selve vor eksistens som levende virkelighed.«⁴² Det var en begrebsbrug, som lignede den hos Martin A. Hansen. Damsholt var i øvrigt ikke i tvivl om, at faghistorikere ville kunne kvalificere deres faglighed ved at stifte bekendtskab med eksistentialistisk historieteori – især som den var udmøntet i Henri-Irenée Marrou's *De la connaissance historique* (1954) og Hans-Georg Gadamer's *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1960).

Af danske faghistorikere har Kai Aalbæk-Nielsen så afgjort været den mest ihærdige kritiker af en traditionel historievitenskabelig og af tilbøjeligheden til at bruge 'fortid' og 'historie' som synonyme. Det opgør

³⁷ H.P. Clausen, *Hvad er historie?*, 1963, s.51-53.

³⁸ Også inden for 1970'ernes marxistiske historieteori kan der findes opbrudstegn i forhold til det fremherskende historiebegræb, men en del af disse gik i retning af forsøg på at puste nyt liv i det historiefilosofiske historiebegræb (dvs. forestillingen om Historien med stort H). Det gælder eksempelvis det historiebegræb, som Ib Thiersen forfægtede i *Introduktion til historieteori*, 1976.

³⁹ *Tidehverv*, bd. 46, nr. 9, 1972, s.91-98. Optrøkt i T. Damsholt, *Tidernes aften. Artikler 1968-1978*, 1980.

⁴⁰ *Tidernes aften*, 1980, s.30.

⁴¹ Sst. s.29.

⁴² Sst. s.42.

blev først lanceret med bogen *Historie. Struktur og eksistens* fra 1970 og blev efterfølgende videreført i bogen *I tidens fylde. Et opgør med Historien* fra 1989 samt i flere artikler.⁴³ I førstnævnte værk havde Aalbæk-Nielsen især hentet inspiration til en nytænkning hos Jean-Paul Sartre og Michel Foucault, i sidstnævnte var det mere hos Martin Heidegger. Hans opfattelse af sigtet med et historiefag adskilte sig følgelig også afgørende fra den, der var fremherskende blandt hans fagkolleger:

»(...) den menneskelige eksistens [er] i sig selv historisk, og det svarer til (...) at den verden, som bevidstheden står i et dialektisk forhold til, selv rummer en historisk dimension. Historien som forskning har derfor et eksistentielt grundlag i historien som det konstituerende element i den menneskelige eksistens. Historieforskning er da en udforskning af jeg'et forstået som dets relationer til omverdenen.«⁴⁴

Når dansk faghistories annaler bliver gennemgået, viser det sig, at der ikke er belæg for at fremstille faget som en helt igennem monolitisk eller entydig traditionsdannelse. Der har været de faghistorikere, der har tænkt i andre baner end den, der sætter lighedstegn mellem begreberne 'historie' og 'fortid'. Disse brud med traditionen har dog ikke haft nogen større gennemslagskraft, og der er ikke belæg for at hævde, at der også skulle findes en virksom alternativ traditionsdannelse inden for dansk faghistorie. At et fortidsfikseret historiebegreb fortsat udgør den fremherskende norm, fremgår af to af de lærebøger, der i disse år bruges i fagets metode- og teoriundervisning. Det drejer sig om Knut Kjeldstadlis *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget* (1992) (da. udg. 2001) og Sebastian Olden-Jørgensens *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik* (2001). Bøgerne er ret forskellige i anlæg og sigte, men på et vigtigt punkt ligner de hinanden. Det med at sætte lighedstegn mellem 'historie' og 'fortid' udgør et sagforhold, som disse to faghistorikere tager aldeles for givet. Det er ikke noget, der reflekteres over eller søges begrundet – dvs. det forholder sig helt på samme måde som, da Johannes Steenstrup udgav *Historieskrivningen* i 1915.

Professionaliseringens skyggesider

I historiefagets nyere historie var den professionalisering af faget, der blev gennemført i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tal-

⁴³ Fx hans foredrag »En eksistensfilosofisk historieteori og dens didaktiske konsekvenser« fra 1989 – trykt i *Narratio*, nr. 29, 1997, s.43-57.

⁴⁴ *Historie. Struktur og eksistens*, 1970, s.155-56.

let, en central og afgørende proces. Den udgjorde en forudsætning for, at historie kunne etableres som – med Inga Flotos formulering – »en selvstændig universitetsdisciplin med egne metoder, undervisningsformer og sin egen etos«. ⁴⁵ Og fagfolk har følgelig ofte fæstnet opmærksomheden ved professionaliseringens positive sider – fx dannelsen af en distinkt fagidentitet med tilhørende system af faglige idealer og normer. Professionalisering af videnskabsfag kan imidlertid også igangsætte socio-kulturelle processer, der kan få særdeles uheldige konsekvenser. Det skal der gives flere eksempler på.

Introduktionen af et fortidsfikseret historiebegreb faldt ikke kun tidsmæssigt sammen med fagets professionalisering i en dansk sammenhæng, de to forløb må til dels ses som to sider af samme sag. Der er for så vidt intet overraskende i, at når datidens historikere ville have deres fag anerkendt som en selvstændig videnskab, måtte de kunne redegøre for, hvad der særligt kendetegnede deres fag. Og i den sammenhæng bød nævnte historiebegreb sig til som en mulig legitimeringsstrategi.

Når man retrospektivt gennemblader fagets annaler, er der imidlertid et andet sagforhold, der overrasker. Disse annaler synes nemlig at vise, at ingen dansk faghistoriker seriøst og sagligt har argumenteret for det frugtbare eller velbegrundede i at bruge termerne 'fortid' og 'historie' som synonyme. Det nærmeste man kommer til noget sådant er, hvad der foreligger i Erslevs *Historisk Teknik* (1911/1926), men hans argumentation kan i bedste fald beskrives som fragmentarisk, hvortil kan føjes, at hans forskellige ræsonnementer sagligt set ikke lader sig forlige. Det forholder sig faktisk sådan, at der i fagets annaler findes en mere regelret og overbevisende argumentation for at holde op med at sætte lighedstegn mellem 'historie' og 'fortid', nemlig i H.P. Clausens skrifter, men den argumentation er aldrig blevet taget ad notam blandt danske faghistorikere.

Efter at det fortidsfikserede historiebegreb blev introduceret i slutningen af 1800-tallet, opnåede det snart status af en taget-for-given opfattelse, og den er blevet fastholdt og videregivet trods det, at der ikke forelå nogen detaljeret og kvalificeret argumentation herfor. Hvordan kan noget sådant forklares? Den mest ligefremme forklaring er formentlig den, at når faghistorikere ukritisk har overtaget en sådan antagelse og reproduceret den generation efter generation, må det være, fordi den har kunnet udfylde en for professionen livsvigtig funktion. Det at sætte lighedstegn mellem 'fortid' og 'historie' har formentlig

⁴⁵ I. Floto, *Historie. Nyere og nyeste tid*, 1985, s.31.

fungeret som en enkel og ligefrem måde at legitimere forestillingen om, at videnskabsfaget historie har en vis indre sammenhæng og dermed også sit eget særlige forskningsfelt. Og fagfolkene har så set stort på eller – måske snarere – har helt overset, at det faktisk er vanskeligt at levere en overbevisende argumentation for et sådant historiebegreb.

Er det noget exceptionelt, et særtilfælde i fagets historie? Eller findes der andre eksempler på, at fagfolk kobler deres kritiske tænkning fra, når de kommer under pres for at skulle legitimere deres fag? Det er ikke så ualmindeligt endda. Jeg vil her fremdrage et andet eksempel; det er fra Erslevs *Historisk Teknik* (1911/1926), hvor han skrev følgende:

»... Fortidens Historie [existerer] egentlig kun ved Historikerne. Træer og Blomster vilde vi se, selv om der ikke var Botanikere; Tordenvejret raser, hvad enten der er Fysikere eller ikke. Men uden Historikere, der kunne genfortælle Fortidens Tildragelser eller faa de døde og tavse Fortidslævninger til at tale, vilde Fortiden ikke være til for os.«⁴⁶

Den forståelse af historikerens rolle og funktion blev alle danske faghistorikere førhen introduceret til, og der er fortsat en del, der stifter bekendtskab med den gennem deres studium. Det er 40 år siden, at jeg selv første gang læste det udsagn, og de første gange, det blev læst, har jeg ingen erindring om at have studset over dets indhold. Det blev formentlig taget mere eller mindre for pålydende. Begynder man imidlertid at overveje dets indhold, er der bestemt god grund til at studse og stille spørgsmål. Hvorfor fandt Erslev anledning til at komme med et sådant udsagn? Og fremstår det ud fra en saglig betragtning som rimeligt velbegrundet?

Udsagnet er et blandt i flere i *Historisk Teknik*, hvor Erslev sammenligner historiefaget og dets udøvere med andre videnskabsfag og deres udøvere. I det nævnte sammenlignes historiefaget med naturvidenskabelige fag som botanik og fysik, og Erslev pegede på, at historikere er endnu mere uundværlige end botanikere og fysikere, og det begrundes med følgende argument: menigmand vil have adgang til naturforhold uafhængigt af de foreliggende naturvidenskabsfag, hvorimod når det drejer sig om forholdet i fortiden, går menigmands adgang hertil altid gennem en faghistoriker. Videnskabsfaget 'historie' må følgelig betragtes som noget aldeles uundværligt, hvis almindelige mennesker skal få et forhold til fortidige forhold.

Det billede, Erslev tegnede af sig selv og sine fagfæller, er bemærkel-

⁴⁶ *Historisk Teknik*, 2.udg., 1926, s.2.

sesværdigt i mere end en forstand. En sådan selvopfattelse hører formentlig til blandt de allermest ublu og selvforherligende af sin slags – i hvert fald, hvis det tages for pålydende. Tolkes hans udsagn imidlertid i sammenhæng med den professionaliseringsproces, som videnskabsfag gennemløb i 1800- og 1900-tallet, skal det nok snarere læses som en virkning af det socio-kulturelle pres, fagfolk har følt sig underlagt. De måtte for alt i verden kunne legitimere deres eksistens overfor såvel omverden som sig selv. Og det blev lettest gjort, hvis de kunne vise, at deres fag/profession udfyldte en uundværlig funktion i samfundslivet.

Spørger man dernæst, om der dengang eller senere er fremlagt belæg for udsagn a la Erslevs, må de siges at glimre ved deres fravær. Der findes mig bekendt ingen forskningsresultater, der godtgør, at almindelige mennesker kun vil kunne få et forhold til fortidige personer og begivenheder, hvis faghistorikere udgør det formidlende mellemlid. Der findes således intet sagligt belæg herfor, og jeg må indrømme, at jeg har vanskeligt ved at tro på, at Erslev selv skulle have taget det fuldt ud for pålydende. Men hvad har da fået ham til at gøre et sådant udsagn til en integreret del af sin indledning til *Historisk Teknik*? Den mest enkle og ligefremme forklaring er, at det må tolkes som en fagmands noget kluntede forsøg på at legitimere sit fag.

Jeg har fremdraget to eksempler på historiefaglige forestillinger – det fortidsfikserede historiebegreb og fremhævelsen af faghistorikerens særstilling – hvis fastholdelse og videregivelse bedre lader sig forklare som en konsekvens af en given efter for det legitimeringspres, som fagfolk har været underlagt, end som følge af den saglig-kritiske argumentation, der er fremlagt til fordel for de nævnte forestillinger. En professionalisering af et videnskabsfag kan imidlertid ikke kun have den skyggeside, at den kan gøre fagfolk tilbøjelige til at holde fast i mindre lødige opfattelser, når blot de synes at kunne imødekomme fagets legitimeringsbehov. Den kan også have en anden slags skyggeside, nemlig den at en professionalisering fremmer tilbøjeligheden til, at videnskabsfag bliver mere og mere selvtilstrækkelige, og at de dermed kan undlade at skulle konfrontere sig med, hvad andre fagfolk tænker om relevante sagforhold.

Når jeg forsøger at danne mig et overblik over, hvordan vestlige faghistorikere i 1900-tallet har forholdt sig til spørgsmålet om, hvad historie er, synes to overordnede mønstre at tegne sig. Det første er, at faghistorikere som hovedregel har besvaret det spørgsmål ved at udarbejde en redegørelse for historiefagets kendetegn – dvs. ved at sætte sig for at indkredse fagets grundlag og sigte, dets arbejdsmetoder og resultater. Spørgsmålet besvares ved at skrive en hvad-er-historie bog, og konse-

kvensen bliver, at der sættes lighedstegn mellem historie og især videnskabsfaget 'historie'. At forstå hvad historie er, opfattes som det samme som at oparbejde indsigt i, hvordan faghistorikere arbejder, og i forlængelse heraf har faghistorikere været tilbøjelige til at betragte undervisningsfaget 'historie' som en pædagogisk bearbejdet og tilpasset version af videnskabsfaget af samme navn. På et plan er det selvfølgelig helt igennem oplagt, at faghistorikere ønsker at komme til klarhed over, hvad der kendetegner deres fag. De har brug for en sådan indsigt, når fx nye kuld af faghistorikere skal uddannes. Det følger dog ikke heraf, at det skulle være velbegrunderet at sætte lighedstegn mellem historie og videnskabsfaget historie.⁴⁷

Det andet bemærkelsesværdige mønster vedrører ikke så meget, hvad historikere af fag gør, men mere hvad de undlader at gøre. Faghistorikere er ikke de eneste fagfolk, der som led i deres faglige virksomhed har haft anledning til at overveje, hvad historie er, og begynder man at se efter, viser det sig, at andre fagfolk – fx filosoffer, litterater, psykiatere, psykologer, videnskabsteoretikere – ofte har beskæftiget sig med den problemstilling, og de har også fundet anledning til at fremlægge deres overvejelser herom. Lad mig nævne en række eksempler på den slags fagtekster, jeg har i tankerne:

Wilhelm Dilthey *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (1910)

Martin Heidegger *Sein und Zeit* (1927)

Walter Benjamin *Über den Begriff der Geschichte* (1940/1942)

Hans-Georg Gadamer *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1960)

Hannah Arendt *Between Past and Future* (1961)

Michel Foucault *Nietzsche, généalogie, l'histoire* (1971)

Paul Ricoeur *Temps et récit* (1983-85)

David Carr *Time, Narrative, and History* (1986)

Ian Hacking *Rewriting the Soul. Multiple Personality and the Sciences of Memory* (1995)

Christopher Bolas *Cracking Up. The Work of Unconscious Experience* (1995)

David Cockburn *Other times. Philosophical perspectives on past, present and future* (1997)

⁴⁷ Det skal her bemærkes, at jeg ikke hævder, at et fortidsfikseret historiebegreb er lige så fremherskende blandt faghistorikere i andre vestlige lande som i en dansk sammenhæng. På det punkt – mener jeg – gør der sig betydelige forskelle gældende, men der foreligger – som indledningsvis nævnt – ingen indgående undersøgelser heraf.

Når andre fagfolk har taget sig sammen og fremlagt deres analyser af og refleksioner over, hvad de forstår ved historie, kunne man have forestillet sig, at faghistorikere, der er levende optaget af historie, ville sige til sig selv: nej, hvor spændende! Hvis vi studerer sådanne værker, vil vi måske få mulighed for at udbygge og nuancere vores egen forståelse af, hvad historie er. Men sådan har det tilsyneladende ikke været. Faghistorikere har gennemgående ikke vist megen interesse for, hvordan andre fagfolk tænker omkring historie, og det har haft den konsekvens, at historikere ikke har oparbejdet indsigt i, at historie – fagligt set – er et betydeligt mere komplekst og omstridt begreb, end det normalt antages inden for historiefaget. Det er det andet bemærkelsesværdige mønster, jeg mener at kunne udpege.

Lad mig præcisere min opfattelse for at forebygge misforståelser. Jeg hævder ikke, at faghistorikere helt og aldeles har negligeret disse andre former for faglig refleksion vedr. historie, og jeg har da også i det foregående nævnt eksempler på faghistorikerens brug af sådanne tekster – fx Torben Damsholts forsøg at frugtbar gøre Gadamers historieforståelse i en faghistorisk sammenhæng. Det, jeg hævder, er, at disse alternative refleksioner over historie aldrig for alvor er blevet inddraget i den videnskabsteoretiske refleksion inden for det etablerede historiefag. Der findes enkelte vigtige undtagelser fra det mønster. En sådan er Reinhart Kosellecks historieteoretiske forfatterskab, som er udfoldet især i hans to hovedværker *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (1979) og *Zeitschichten. Studien zur Historik* (2000). Som led i sin uddannelse studerede han historie såvel som filosofi og er i øvrigt elev af Gadamer, og hans historieteoretiske forfatterskab er i betydelig grad et forsøg på at videreudvikle og frugtbar gøre den analyse af menneskelivets historicitet, som Heidegger fremlagde i *Sein und Zeit* (1927). I forbindelse med Koselleck er det derfor værd at nævne, at når han i løbet af de seneste årtier er begyndt at præge dagsordenen inden for historiefaget, skyldes det i første række hans begrebshistoriske studier, hvorimod hans historieteoretiske analyse – dvs. forsøget på at formulere en teori om historiske tider – indtil videre ikke synes at have haft megen gennemslagskraft.

Kan det afdækkede mønster holde for en nærmere prøvelse, melder følgende spørgsmål sig: hvordan lader det sig bedst forklare, at faghistorikere gennemgående kun har vist ganske lidt interesse for, hvordan andre fagfolk tænker omkring historie? En del af forklaringen skal formentlig findes i den følelse af selvtilstrækkelighed, der følger med dannelsen af distinkte fag/professioner. Når fagfolk begynder at udmønte et billede af sig selv, der siger, at de udgør selve ekspertisen inden for et

bestemt forskningsfelt, lægger det ikke ligefrem op til, at de skulle søge afgørende ny indsigt uden for deres egen kreds af fagfæller.⁴⁸ Det må understreges, at nævnte problem ikke er særegent for historiefaget. Der findes fx en oplagt parallel inden for samfundsvidenskaberne. Den britiske sociolog Barbara Adam har i sin bog *Time and Social Theory* fra 1990 peget på, at samfundsforskere gennemgående ikke har interesseret sig for, hvordan fagfolk fra natur- og humanvidenskaberne arbejder med tidsbegrebet, og at de derfor har kunnet fortsætte med at tage afsæt i en simpel og hverdagsagtig tidsopfattelse.

Vi har her at gøre med et grundlæggende dilemma inden for videnskaberens verden. At opretholde videnskabsfag fordrer på den ene side, at der må investeres ganske meget i dannelsen af former for kollektiv faglig identitet, men en sådan identitetsdannelse kan samtidig – måske helt uforvarende – føre til, at der opbygges mentale barrierer hos de pågældende fagfolk, der fremmer følelsen af institutionel selvtilstrækkelighed. Hermed blotlægges et vigtigt metodisk-teoretisk problem i forbindelse med videnskabshistoriske og -teoretiske analyser. Når det drejer sig om de former for selvrefleksion, der oparbejdes i tilknytning til videnskabsfag, udfylder de ikke alene en analytisk-afklarende og traditionsreproducerende funktion; de skal som regel tillige fungere fagligt legitimerende i forhold til andre fag og samfundet i øvrigt. En videnskabshistorisk og -teoretisk undersøgelse bør derfor ofte suppleres med en professionskritisk analyse.

Historie – et komplekst og omstridt begreb

Der er nu især et spørgsmål, der melder sig; det er: Hvad ville faghistorikere have opdaget, havde de vist mere interesse for, hvordan der blev arbejdet med historiebegrebet inden for deres nabofag? På det spørgsmål kan jeg ikke give et udtømmende eller helt igennem velbegrundet svar, men vil dog godt skitsere konturerne af det svar, jeg forventer, at en nærmere undersøgelse nå frem til.⁴⁹ En undersøgelse af, hvordan historiebegrebet bearbejdes inden for de foreliggende videnskabsfag, viser, at 'historie' i dag er et både ganske komplekst og omstridt begreb. I fagfolkenes verden findes ikke et, men flere historiebegreber. Jeg har

⁴⁸ Der findes (selvfølgelig) mangfoldige felter, hvor faghistorikere har hentet inspiration fra andre fag, hvad angår tilgange og teoridannelser, men det synes ikke at være tilfældet, når det i en dansk sammenhæng har drejet sig om besvarelsen af det mere grundlæggende spørgsmål: hvad er historie?

⁴⁹ Jeg har behandlet problemkomplekset mere indgående især i kap. 4, 18, 22 & 24 i *Historie – livsverden og fag*, 2003.

forsøgsvis udskilt otte delvis forskellige begreber, men det skal understreges, at det bestemt ikke gør krav på at være en udtømmende liste.

1. et eksemplarisk => historie = de(n) gode og lærerige historie(r)
2. et historiefilosofisk => historien = Historien med stort H
3. et faghistorisk => historie(n) = fortid(en)
4. et filosofisk-samfundsteoretisk => historie = historicitet
(= at have en historisk natur = at være historie)
5. et narrativt => historie = en/flere historie/r (= story)
 - a) både en tekstteoretisk variant (= den fortalte historie)
 - b) og en ontologisk variant (= den levede historie)
6. et handlingsteoretisk => historie = Geschichte machen/making history
7. et historiedidaktisk => historie = at frembringe og bruge historiebevidsthed
8. et diskursteoretisk => historie = genealogi

Jeg lægger ud med de tre begrebsdannelser, der især har været taget op i det foregående. Der er (i) den eksemplariske historieforståelse. Den er knyttet til den magistra vitae-forestilling, der har ligget til grund for megen europæisk refleksion over histories brugsværdi, og i det tilfælde vil der være indbygget en etisk-politisk dimension i historiebegrebet – dvs. det inkluderer altså også forestillinger om det gode liv. Der er (ii) det historiefilosofiske historiebegreb, der prægede de lærdes sprogbrug fra slutningen af 1700-tallet og op gennem 1800-tallet, og det er en sprogbrug, der endnu lejlighedsvis kan ses benyttet ved indgangen til 2000-tallet.⁵⁰ Det begreb giver sig i første række til kende gennem brugen af den bestemte entalsform 'historien' – dvs. hvad der teknisk benævnes en kollektivsingularis, og dette begreb viser hen til Historien med et stort H – dvs. som en stor sammenhængende proces. Der er (iii) det faghistoriske historiebegreb, hvor det centrale og afgørende er, at

⁵⁰ Eksempelvis i H.-J. Schanz, *Det historiske, Refleksioner over historie og metafysik*, 1996 og C. Bryld, *Kampen om historien. Brug og misbrug af historien siden Murens fald*, 2001.

der konsekvent sættes lighedstegn mellem 'historie' og 'fortid', og det er i første række den begrebsdannelse, der siden slutningen af 1800-tallet har præget danske faghistorikernes sprogbrug og tænkemåder.⁵¹

Der findes (iv) det filosofisk-samfundsteoretiske historiebegreb, der især viser sig i forbindelse med et begreb som 'historicitet', og det drejer sig om en begrebsdannelse, der er kommet til at indtage en stadig mere fremtrædende plads i fagfolks sprogbrug i løbet af 1900-tallet. Det er den historieforståelse, der gør sig gældende i udsagn om, at mennesker har en historisk natur, og i det tilfælde taler man ikke så meget om, at mennesker har viden om historie, men snarere om at de er historie – dvs. det historiske ses som et værenskendetegn ved det at være menneske. Der findes (v) det narrative historiebegreb, der vedrører det sagforhold, at historier er noget, der kan fortælles eller gennemleves, og det indgår i øvrigt i en eksemplarisk historieforståelse. Det narrative begreb har ligeledes gjort sig stadig mere gældende i løbet af sidste tredjedel af 1900-tallet, og inden for den begrebsdannelse kan der skelnes mellem en mere tekstorienteret variant, der vedrører kendetegnene ved de fortalte historier, og en mere ontologisk variant, der vedrører, at mennesker i deres liv søger at virkeliggøre fortællinger. I sidstnævnte tilfælde betragtes det narrative som et ontologisk kendetegn ved det levede liv.

Også det næste historiebegreb vedrører den levede historie, og det drejer sig nu om (vi) et handlingsteoretisk begreb om historie. Det er den begrebsdannelse, der på tysk sammenfattes i udtrykket 'Geschichte machen« og på engelsk i 'making history', og det refererer til det sagforhold, at historie i kvalificeret forstand vedrører de processer, der til dels frembringes gennem menneskelig handle. Det ligner i øvrigt det begreb, Paludan-Müller brugte, når han pegede på, at historie i særlig forstand vedrører de forløb, der er produkter af »Frihedens Brug«. Der er endvidere en anden begrebsdannelse, som er etableret i løbet af sidste tredjedel af 1900-tallet. Det drejer sig om (vii) det historiedidaktiske begreb om historie, der vedrører det sagforhold, at mennesker frembringer og bruger historiebevidsthed, og det er et forsøg på at begrebsliggøre det sagforhold, at en erindret fortid og en forventet fremtid er nærværende og virksomme i en levet nutid – dvs. i en levet historie. Endelig findes der (viii) et genealogisk historiebegreb, og det er især udmøntet og udfoldet af Michel Foucault i den senere del af hans for-

⁵¹ Man kan givetvis også finde de danske faghistorikere, der lejlighedsvist gør brug af fx et eksemplarisk, et narrativt eller handlingsteoretisk historiebegreb, men som oftest uden at de reflekterer nærmere over forholdet mellem et sådant og det fremherskende historiebegreb, dvs. det fortidsfikserede.

fatterskab. En sådan historieforståelse vil afdække det kontingente og tilfældige, der ligger til grund for foreliggende diskurser, og dermed får den rettet opmærksomheden mod mangfoldigheden af brud og det diskontinuerte i historiske forløb.

Er man først blevet opmærksom på, at 'historie' inden for videnskaberne verden er et særdeles komplekst og flerdimensionalt begreb, er der et par opgaver, der straks trænger sig på. Dels at klarlægge, på hvilke punkter de forskellige begreber gensidigt kan siges at supplere hinanden, og på hvilke de snarere fremstår som – helt eller delvis – uforenelige. Dels at overveje, om et historiebegreb kan siges at være mere velbegrunderet og brugbart end de andre. Det er dog to problemstillinger, som jeg her kun vil kunne berøre på en særdeles skitseagtig måde.

En central og væsentlig del af fagfolks arbejde består i udmønte frugtbare og velbegrunderede begreber, og det at bearbejde begrebskonflikter kommer derfor til at indgå som en central og tilbagevendende del af en faglig virksomhed. Et enkelt eksempel. I forbindelse med H.P. Clausens definition af historiefagets forskningsfelt bliver det en påtrængende faglig udfordring at få defineret, hvad der skal forstås ved formuleringen »socialt relevant menneskelig adfærd«. Når en del historie- og samfundsforskere i dag tager afsæt i en begrebslig skelnen mellem 'adfærd' og 'handlen', sker det i et forsøg på at identificere, hvad der særligt kendetegner menneskelig virksomhed, men det markerer samtidig en faglig afgrænsning i forhold til fx en behavioristisk tilgang. For at kunne tale om 'handling' må en/flere aktør(er) have et formål med sin/deres virksomhed og selv tilskrive den en betydning – dvs. en/ flere person(er) skal have et projekt.⁵² I forbindelse med Clausens definition af historie er det således vigtigt at forholde sig til, at 'adfærd' i dag udgør et fagligt omstridt begreb.

Når det drejer sig om 'historie' som omstridt begreb, har jeg selv særligt interesseret mig for en bestemt konflikt eller brudflade. Den vedrører de forskellige opfattelser af, hvilke tidsdimensioner der skal indgå i et begreb om historie. Den konflikt bliver især åbenbar, så snart det faghistoriske historiebegreb sammenlignes med flere af de andre (dvs. nr. 3 sammenlignet med nr. 4-7). Blandt danske faghistorikere er der tradition for at sætte lighedstegn mellem 'historie' og 'fortid'; de er derfor gennemgående fortalere for et fortidsfikseret historiebegreb. Flere af de andre begreber om historie er derimod forsøg på at få hold på det sagforhold, at mennesker lever deres liv i og med tid, og i så fald

⁵² Her kan det være velbegrunderet at gøre brug af termen 'et omstridt begreb' (a contested concept) – teoridannelsen, der ligger til grund herfor, er udfoldet i William Connollys værk *Terms of Political Discourse*, 1974, 3. udg. 1994.

kan det være velbegrunderet at fremhæve, at såvel en fortids- som en nutids- som en fremtidsdimension må indgå i et begreb om historie. Der er ikke uenighed om, at det fortidige indgår som et moment i et historiebegreb, men der er uenighed, når det drejer sig om besvarelsen af spørgsmålet: skal også en nutids- og fremtidsdimension betragtes som centrale og afgørende momenter i et velfunderet begreb om historie?

På engelsk er der fagfolk, der benytter en sprogbred, hvor der tales om 'past history', 'present history' and 'future history',⁵³ og tilsvarende på tysk kan man støde på følgende distinktion: 'vergangene, gegenwärtige und zukünftige Geschichte'.⁵⁴ Ved en sådan sprogbred bliver det påtrængende at spørge: hvad udgør da kendetegnene ved, at noget er historie? Når der peges på, at både en fortids-, nutids- og fremtidsdimension indgår i et historiebegreb, er der netop tale om et forsøg på at begrebsliggøre, hvad der kendetegner den levede historie, hvad enten den er fortidig, nutidig eller fremtidig. Når den forgangne historie (= res gestae) skal behandles, vil det derfor implicere, at en historieskrivning (= historia rerum gestarum) må interessere sig for, hvordan de pågældende mennesker har levet i og med tid – dvs. for hvordan det fortidige, det nutidige og det fremtidige gjorde sig gældende og blev brugt i deres levede historier. En sådan historieforståelse ligger ganske langt fra det historiebegreb, der er det fremherskende blandt danske faghistorikere. Et af de steder, hvor den er søgt udfoldet og teoretisk begrundet, er i forbindelse med det narrative historiebegreb. Hvad der udgør kernen heri, har den amerikanske filosof David Carr i 1986 sammenfattet på følgende måde:

»The actions and sufferings of life can be viewed as a process of telling ourselves stories, listening to those stories, acting them out, or living through them. (...) In this sense the narrative activity I am referring to is practical before it becomes cognitive or aesthetic in history and fiction. (...) This is to say that narration is constitutive not only of action and experience but also of the self which acts and experiences. Rather than a merely temporally persisting substance which underlies and supports the changing effects of time, like a thing in relation to its properties, I am the subject of a life-story which is constantly being told and retold in the process of being lived.«⁵⁵

⁵³ Eksempelvis i Linda Orrs bidrag til F. Ankersmit & H. Kellner (udg.), *A New Philosophy of History*, 1995.

⁵⁴ Eksempelvis i R. Koselleck, *Vergangene Zukunft*, 1979.

⁵⁵ D. Carr, »Narrative and the Real World: An Argument for Continuity«, *History & Theory*, bd. 25, 1986, s.126.

Som det er fremgået, er jeg af den opfattelse, at det begreb om historie, danske faghistorikere normalt benytter, ikke er en videre frugtbar eller velbegrundet begrebsdannelse. Jeg siger ikke, at det udgør et aldeles fejlagtigt eller misvisende historiebegreb, da det er givetvis er rigtigt, at de fleste af de personer, begivenheder og forhold, som faghistorikere beskæftiger sig med, må betegnes som fortidige i forhold til de pågældende historieforskere. Det er ligeledes velbegrundet at pege på, at det fortidige indgår som en central og vigtig komponent i alle foreliggende historiebegreber. Når jeg stiller mig kritisk afvisende til et fortidsfikseret historiebegreb, skyldes det noget andet.⁵⁶ Mit afgørende forbehold er, at det begreb om historie ikke fæstner opmærksomheden ved det centrale og væsentlige, men snarere ved noget sekundært og mindre væsentligt. Vi bliver ikke afgørende klogere på, hvad historie er, ved at pege på, at noget er historisk, fordi det er fortidigt i forhold til de pågældende forskere.

Når Kristian Erslev for snart 100 år siden kunne gøre brug af en sådan argumentationsstrategi, tolker jeg det i første række i lyset af den dynamik, der var med til at drive en professionalisering af videnskabsfag fremad. Kunne et fag gøre krav på en særegen metode, udgjorde det en god grund til at betragte det som en selvstændig videnskab. Et af Erslevs sigtepunkter med sin indledning til *Historisk Teknik* (1991/1926) var at legitimere historiefagets selvstændighed, men som H.P. Clausen har påpeget i flere omgange, holder Erslevs argumentation ikke for en nærmere prøvelse.

Clausen tog selv et skridt i den rigtige retning, da han satte sig for at definere historiefaget ikke ved dens særegne metode, men ved at identificere centrale kendetegn ved fagets forskningsfelt. Det skete – som nævnt – ved hjælp af formlen: »socialt relevant menneskelig adfærd og ikke-menneskelige forhold, som er relevante for social menneskelig adfærd, (...) i deres tids- og stedsbetingende individualitet.« Clausen tog et vigtigt skridt i den rigtige retning, men det kan dog kun betragtes som et første skridt. Dels søgte han ikke for alvor at udmønte, hvad der skulle forstås ved nøglebegreber som 'socialt relevant' og 'adfærd', dels havde han ikke blik for, at hvis historiefaget tog afsæt i et sådant historiebegreb, måtte faghistorikere forpligtes til at arbejde med deres

⁵⁶ Min interesse for den behandlede problemstilling har også været affødt af det forhold, at når et fortidsfikseret historiebegreb gøres til den fremherskende norm inden for fx folke- og gymnasieskolens historieundervisning, har det haft særdeles uheldige virkninger – herunder en erodering af børn og unges interesse for historie. En kortfattet statusopgørelse over historieundervisningens situation er at finde i kap. 6 af *Historie – livsverden og fag*, 2003.

problemstillinger såvel på en historisk-konkret som på en almen-abstrakt måde. Sidstnævnte fordrer således forsøg på at udrede, hvad der kendetegner en bestemt slags genstand, sag, relation, proces.

Mit anliggende har været at argumentere for, at danske faghistorikere går videre ud ad den vej, H.P. Clausen som den første herhjemme søgte at udstikke. Og skulle de beslutte sig for at gøre det, er det min tese, at de vil opdage, at de kan blive klogere på, hvad historisk-sociale processer er, ved at inddrage andre fagfolks refleksioner over historie. For det kendetegnende for flere af disse begreber om historie er netop forsøget på at klarlægge, hvad det vil sige, at mennesker lever og virker i og med tid. Det drejer sig altså om begrebs- og teoridannelser, der søger at indkredse, hvad der kendetegner historie som et grundlæggende menneskeligt livsvilkår.